

דְּרָשׁוֹנֵי

פרשת ראה, תשע"ט, מספר 1333

מועד טקס הברכות והקללות וזכותנו לרשת את הארץ

ארי סילברמן

כזב, אלא גם משום שהמיקום של סיפור הטקס במקרא תמוה; הוא מופיע כתלוי בין הקטעים, וללא קשר הגיוני ביניהם.³ נוסף על כך, המילה "אז" הפותחת את הסיפור ביה' ח:ל מאפשרת את הפירוש בכיוון זה.⁴

אבל גם בדעה הזאת שבחז"ל יש קושי, כי הרי – כפי שהמלב"ם שואל – אם התרחש נס כה גדול של קפיצת הדרך, למה הכתוב אינו מזכיר אותו?⁵ על זה יש להוסיף עוד שאלה: אם המתואר במסכת סוטה אכן קרה, למה הסיפור מופיע במיקומו בספר יהושע?

כמה מפרשים הציעו הסברים למיקומו של הסיפור בספר יהושע ולקושיה שלנו באשר לזמנו הכרונולוגי.

למשל, המלב"ם מסביר שהיו שני ציוויים שונים: האחד להקים אבנים ביום שבו עוברים את הירדן והשני להקים את המזבח בהר עיבל. הציווי השני בוצע בשלב מאוחר יותר, ומטרתו הייתה לקשר את הקמת המזבח בהר עיבל לנס שבמעבר הירדן.⁶ כך המלב"ם פותר את רוב הבעיות, ואף מצליח לקיים את שתי הדעות בחז"ל; היה טקס בגלגל והיה גם טקס בהר עיבל והר גריזים.

הרב ד"ר יואל בן נון הולך בדרך דומה למלב"ם. על בסיס הממצא הארכיאולוגי הוא טוען, שהמקום בהר עיבל הוקדש לפולחן בידי קבוצה קטנה של אנשים, שהגיעה אליו מייד אחרי שעברו את הירדן, ואחר כך התקיים עליו הטקס במעמד העם כולו.⁷

בתחילת פרשתנו מצוים בני ישראל:

רְאֵה אֲנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה. אֵת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם. וְהַקְלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְסָרְתֶם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְלַקֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם (דב' יא:כו-כח).

לפנינו דברי תוכחה ידועים המופיעים במקומות רבים בתורה, ומפרטים את הברכה שיזכה לה מי שישמע למצוות ה' ואת הקללה למי שיסור מן הדרך. לאחר מכן התורה ממשיכה בתיאור זה ומציגה טקס שאמור להתקיים בהר עיבל ובהר גריזים:

וְהָיָה כִּי יְבִיאָךְ ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנִתְּתָה אֵת הַבְּרָכָה עַל הַר גְּרִיזִים וְאֵת הַקְלָלָה עַל הַר עֵיבֵל. הֲלֹא הִמָּה בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דָרֶךְ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ בְּאָרֶץ הַכְּנָעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּעֶרְבָה מֹול הַגְּלִיל אֲצֵל אֱלוֹנֵי מְרָה. כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֵת הַיַּרְדֵּן לָבֹא לְרִשְׁתָּהּ אֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וַיִּרְשְׁתֶּם אֹתָהּ וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ. וְשִׁמְרְתֶם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֲנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם (דב' יא:כט-לב).

הציווי על אותו טקס ופרטיו מופיעים מאוחר יותר, בדב' כז-כח, וקיומו מתואר בספר יהושע (ח:ל-לה). מספר שאלות עולות מן הקטע, אך ברצוני לדון כאן בשאלת זמנו של אותו טקס. לפי דב' כזב, על הטקס להתקיים "ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ". אבל לפי פשט הכתוב בספר יהושע, התקיים הטקס לאחר כיבוש יריחו, העי ובית-אל, והדבר סותר, לכאורה, את הכתוב ביהושע ח:לא. שם מתואר שיהושע בנה את המזבח "כְּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה".¹

אנו מוצאים בחז"ל דעה שהטקס התקיים כהלכתו באותו היום שבו עברו בני ישראל את הירדן, וכי הם הגיעו להר גריזים והר עיבל כבר באותו היום בדרך נס.² נראה כי דברים אלה לא נכתבו כך רק בגלל הציווי בדב'

³ הוכחה אפשרית לכך שהסיפור ממוקם במקום תמוה היא, שבתרגום השבעים הוא מופיע אחרי פרק ט:ב, מה שמעיד על כך שאפשר היה להעביר אותו למקום אחר בלי שהדבר יורגש.

⁴ חשוב לציין שיש גם דעות אחרות בחז"ל. למשל, בירושלמי סוטה פ"ז ה"ג נטען כי בני ישראל בנו מעין גבעות בגלגל וקיימו את הטקס שם. מהבבלי בסנהדרין מד ע"א משתמע, שיש דעה שעל פיה יהושע אכן חטא.

⁵ מלב"ם בפירושו ליה' ח:ל.

⁶ ואכן, לפי המשנה בסוטה ז, ה פירקו את המזבח שנבנה בגלגל, בנו אותו בהר עיבל והחזירו אותו אחר כך אל הגלגל.

⁷ ראו: <http://www.hatanakh.com/en/node/30384>. על הממצא של זרטל ראו: Zertal, A., "An Early Iron Age cultic site on Mount Ebal; Excavation Seasons 1982–1987", *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University* 13–14, 2 (1986–1987) 105–165. יש שחולקים על הזיהוי הזה, עיינו: Kempinski, A. and Zertal, A., "Joshua's Altar – An Iron Age I Watchtower", *Biblical Archaeology Review* 12, 1 (1986) 42, 44–49.

* ארי סילברמן הוא דוקטורנט מלגאי נשיא במחלקה לתנ"ך ומחקרו עוסק בפרשנות יהודית למקרא בבית שני.

¹ אם כי פה ניתן אולי לומר שהכוונה של "כאשר צוה משה" אינה מתייחסת למועד הטקס, אלא לשימוש באבנים שלמות.

² סוטה לו ע"א: "בא וראה כמה נסים נעשו באותו היום: עברו ישראל את הירדן, ובאו להר גריזים ולהר עיבל יתר מששים מיל, ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם, וכל העומד בפניהם מיד נתרו". ועיינו גם תוספתא סוטה ח, ז.

בשכם הוא אמירה שמקשרת את זכותנו בארץ לזכות האבות, כפי שכתוב בבר' יב:ז, מיד לאחר בניית המצבה בשכם: "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו".

אם כן, למה ספר יהושע מספר לנו על הטקס רק לאחר כיבוש העי ובית-אל? לדעתי הכתוב רוצה ללמד אותנו יסוד חשוב נוסף; עצם הכיבוש של העי ובית-אל מפגיש אותנו עם הקשר ההדוק שבין הישיבה בארץ ישראל לבין מעשי עם ישראל. העי ובית-אל אינם עוד מקומות הקשורים לעבר בלבד, אלא גם לסיפור של ההווה. כמו שלוט ואברהם נפרדו בין העי לבית-אל, ולוט בחר להתרחק מקדמונו של עולם,¹⁵ גם בני ישראל חייבים להחליט לאחר כיבוש העי ובית-אל באיזו דרך הם בוחרים, ולנושא זה מוקדש הטקס בהר עיבל והר גריזים. הזכות שלהם על הארץ איננה רק זכות שקשורה לאבות, אלא היא זכות המותנית בקיום המצוות. הברכות והקללות קשורות בחלקן לניצחון במלחמה (למשל דב' כח: "וַיֵּרָאוּ כָּל עַמֵי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיךָ וַיֵּרָאוּ מִמֶּךָ"). על ישראל לזכור, שהברית שכרתו בו ביום הינה ברית שקשורה לקיום המצוות ולבחירה שלהם. עצם המיקום של שכם על הדרכים הראשיות מסמל זאת, וכך גם האופי הטבעי של הרי גריזים ועיבל.¹⁶ רמז נוסף לתפיסה הזאת הוא המחלוקת בסוטה לה ע"ב באשר לאופן כתיבת התורה על המזבח. רבי יהודה טוען שהתורה נכתבה על האבנים ואחר כך סידו אותן, ורבי שמעון טוען שהסדר היה הפוך, שאם לא כן – "היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה?"¹⁷ רבי שמעון מסיים באמירה שמדגישה כי התורה יכולה להשתייך לכול: "על גבי סיד כתבוהו, וכתבו להן למטה 'למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל' וגו', הא למדת, שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן".

כך אפשר להסביר, לדעתי, גם את הכפילות בתיאור טקס הברכות הקללות גם בפרשתנו וגם בדב' כ"ז. בפרשתנו הדגש הוא על הבחירה בין הקללה לברכה. הדבר מוזכר גם בדב' כ"ז, אך בסוף התיאור שם כתוב (דב' ל:ט-כ):

הַעֲדַתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה, וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתְּהָ וְזָרְעֶךָ. לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשִׁמְעַת בְּקִלּוֹ וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאֶרֶץ יְמִיךָ לְשִׁבְתָּ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם.

קרוב לשכם, יעקב אבינו חוזר לארץ וחייב להילחם נגד שרו של עשיו על זכותו בארץ ישראל. באותה עת, בדומה לטקס בהר עיבל ובהר גריזים, הוא מחלק את משפחתו לשני חלקים. עם כניסתם לארץ ישראל, בהגיעם לשכם, חייבים בני ישראל לבחור אם יירשו את הארץ אם לאו. בדומה ליעקב, הדבר אינו תלוי באבותיהם בלבד, אלא גם בהם ובמעשיהם.

¹⁵ עיינו בר' יג:יא ורש"י על אתר.

¹⁶ ועיינו בדברי הרש"ר הירש לדברים יא:כט ובהערה שם. בשם Karl von Raumer, Palastina, Leipzig, עמ' 37 הערה 56. גובהו של הר גריזים הוא 881 מטר וגובהו של הר עיבל 940 מטר.

¹⁷ ובשל כך נגזר דינם לאבוד – כי לא באו ללמוד.

ואכן, חלוקת הטקס לשלבים שונים מופיעה כבר בדברי קדמונים. יוסף בן מתתיהו מתאר שני טקסים שבהם בנו מזבח והקריבו קורבנות. בקדמוניות היהודים (ספר ה', חלק 20) יוספוס מתאר גרסה של המסופר ביהושע ד', אך בניגוד לאמור שם הוא מתאר שבנו מזבח מהאבנים שהוצאו מן הירדן, ועליהן הקריבו את קורבן הפסח.⁸ יחד עם זאת, יוספוס דוחה את הטקס עצמו, ומספר שהוא התקיים כחמש שנים לאחר מות רוב הכנענים במלחמות, והגעת המשכן לשילה.⁹ מקור נוסף שאינו רואה בעיה בטקס מאוחר יותר הוא "עתיקות המקרא" (10:7-21). שם מתואר כי יהושע בנה מזבח בהר עיבל¹⁰ לקראת סוף חייו.¹¹ כנראה שמדובר בערוב בין הטקס שביהושע כ"ד לטקס שביהושע ח'.

בהצעתי להלן איני סותר את הגישות הללו, אלא מנסה להצדיק את הדחף של חז"ל להסביר כי הטקס התקיים בו ביום יחד עם כיבוש העי, כמשתמע מסדר הדברים המתואר ביהושע ח'.

ידוע כי על פי תפיסת הרמב"ן, תיאור מעשי האבות בספר בבראשית הוא בבחינת: "כל מה שאירע לאבות סימן לבנים".¹² על פי הרמב"ן, הסיפור בבר' יב:ו, שם מתואר כיצד הגיע אברהם לשכם ובנה שם מזבח, מקדים את המסופר ביהושע ח'.¹³ כך מסופר בבראשית יב:ח:

וַיַּעֲבֵר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שָׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַכְּנַעֲנִי אֵז בְּאֶרֶץ. וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו. וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הָהָרָה מִקְדָּם לְבֵית-אֵל וַיֹּט אֶהְלֵה בֵית-אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקְדָּם וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'.

אברהם מקים את אוהלו בין בית-אל והעי לאחר שעבר בשכם. כלומר, על ישראל להגיע קודם לשכם, כדי להידמות לאבות, או יותר נכון, כדי להתחבר אליהם.¹⁴ כך עשה גם יעקב כשחזר מארם. הדבר פותר קושיה נוספת: למה הלך יעקב דווקא לשכם והקים שם מזבח, ולא הלך ישר לבית-אל לקיים את נדרו. מסתבר שיש צורך להגיע תחילה לשכם ולבנות בה מזבח. הטקס

⁸ בדומה לכך, במגילת ספר יהושע (א) שהתגלתה בקומראן, חלק מהטקס המתואר ביהושע ח (בעיקר בפסוקים לד-לה) מופיע בסמוך לתיאור חציית הירדן ולפני תיאור ברית המילה. ניתן לטעון, שהתפתחות הנוסח הזה מקורה בקושיה העיקרית שלנו על זמן קיומו של הטקס.

⁹ עתיקות היהודים 70:5-68.

¹⁰ אם כי שם לא מוזכר הר גריזים, והיו שטענו שהדבר קשור למחלוקת עם השומרונים באותה תקופה.

¹¹ יש לציין כי כל הטקס שם שונה במקצת בתיאורו, ואינו כולל טקס ברכות וקללות.

¹² עיינו בתנחומא ט.

¹³ לדעתי גם המשנה בסוטה ז, ה רומזת לכך, כאשר היא מקבילה בין הנאמר בבר' יב:ו ליה' ח' בדיון סביב המיקום: "ברכות וקללות כיצד? כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכם שבאצל אלוני מורה שנאמר (שם יא) 'הלא המה בעבר הירדן' וגו' ולהלן הוא אומר (בר' י"ב) 'ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה'. מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם".

¹⁴ בבחינת ב' יג:כב – 'ויבוא עד חברון'.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף